

SZABÓ KRISZTINA

**KÖNYVISMERTETŐ: SZENT- IVÁNYI BALÁZS:
FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN CENTRAL
AND EASTERN EUROPE**

Post-crisis Perspectives

2017-ben, Szent-Iványi Balázs szerkesztésében jelent meg a Foreign Direct Investment in Central and Eastern Europe – Post-crisis Perspectives című könyv, amely a közép- és kelet-európai országokba (KKE országok) áramló közvetlen külföldi befektetések válság utáni tendenciáit vizsgálja. A könyv célja választ találni arra, hogy a 2007-es válság és az ennek következtében változó versenyképesség hogyan alakította át a közép- és kelet-európai országokba érkező közvetlen külföldi befektetések struktúráját és a befektetések növekedésre gyakorolt hatását. A könyv tizenegy fejezete több aspektusból és különböző megközelítéssel vizsgálja a témát, több részeredményt prezentálva, két fő konklúziót kiemelve. Egyrészt, a KKE régióba áramló közvetlen külföldi tőkebefektetések nagyságát és struktúráját alapvetően megváltoztatta a válság, amely befolyásolja ezzel a térség országainak globális értékláncokon belüli feljebb lépési lehetőségeit és annak kedvező hatásait. Másrészt, a régió országai egy olyan ún. alacsony kisajátított jövedelem csapdába estek – vagyis hiába történik feljebb lépés, az nem jár feltétlenül a kisajátított jövedelmük növekedésével –, amelyből megfelelően kialakított befektetésösztönző politika és nemzeti fejlesztési politika jelentheti az egyetlen kiutat.

1. BEVEZETŐ

Közép- és Kelet-Európa (KKE) államai a gazdasági átmenetet követően a beáramló közvetlen külföldi befektetésekben (*foreign direct investment FDI*) keresték a fejlődésük és a Nyugathoz való felzárkózásuk kulcsát. Számos kutatás¹ vizsgálta, hogy a gazdasági átmenet időszakában, illetve az ezredfordulót követő években hogyan befolyásolták a KKE területére áramló közvetlen külföldi befektetések a régió gazdasági előmenetelét és felzárkózását. Azonban a 90-es évekre és a millennium utáni időszakra jellemző tendenciákat a 2007-es pénzügyi válság alapjaiban rengette meg.

A 2007-es pénzügyi válság és az azt követő recesszió a régióba áramló befektetések nagyságát és struktúráját – és ennél fogva a befektetések fejlődésre gyakorolt hatását – nagymértékben megváltoztatta, a régió országainak befektetésösztönző politikáját új kihívások elé állítva ezzel. A pénzügyi válság és a gazdasági visszaesés a régióba áramló

¹ Például Kornai [2006], Csaba [2007].

befektetésekre gyakorolt hatásának átfogó, mikro- és makroszintű vizsgálatával csupán pár szerző foglalkozott,² de koherens narratíva, több szintű vizsgálat – tudomásom szerint – mindezekig nem született.

2017-ben, Szent-Iványi Balázs³ szerkesztésében, a *Palgrave Macmillan* kiadásában jelent meg a *Foreign Direct Investment in Central and Eastern Europe – Post-crisis Perspectives* című könyv. A könyv célja választ találni arra, hogy a 2007-es válság és az ennek következtében változó versenyképesség hogyan alakította át a közép- és kelet-európai országokba érkező közvetlen külföldi befektetések struktúráját és a befektetések növekedésre gyakorolt hatását.

A könyv 11 fejezetét tizennégy közép- és kelet-európai kutató és szakember írta. A könyv fejezetei logikailag három csoportra oszthatók; az 1., bevezető fejezet után a 2., a 3., a 4. és az 5. fejezet a közvetlen külföldi befektetések alakulását makroszinten értelmezi és vizsgálja. A 6., a 7. és a 8. fejezet az FDI hatását makro- és mikroszinten egyaránt elemzi, valamint a régió országainak globális értékláncba (*global value chain* - GVC) való integráltságát vizsgálja. A 9. és a 10. fejezet a régió kormányainak befektetésösztönző politikáit értékeli, különös tekintettel arra, hogy a válság utáni politikák mennyire sikeresek az országok komparatív előnyeinek újraértelmezésében. Végül az utolsó, holisztikus fejezet a három blokkot összegzi és a régió FDI vezérelte növekedésének lehetőségeit tekinti át.

2. A HÁROM BLOKK BEMUTATÁSA, KRITIKAI MEGGLÁTÁSOK

Az első, makroszintű tanulmányokat magába foglaló blokk nyitó fejezete a második fejezet. A Kalotay Kálmán által írt fejezet egy átfogó, mind a 11 közép- és kelet-európai országra kiterjedő elemzés. A fejezet központi állítása szerint a 2007/2008-as válság alapvetően megváltoztatta a régió országainak FDI vonzó képességét, megtörve ezzel a válság előtti időszakra jellemző FDI beáramlás növekedési tendenciáját. A válság előtt a régió országai jellemzően a relatíve olcsó, de képzett munkaerőre és kedvező földrajzi elhelyezkedésre építették FDI vonzó stratégiájukat, azonban a válság után ezen komparatív előnyöket már nem tudták kihasználni. A fejezet szerzője felhívja a figyelmet arra, hogy a válság hatására a régió legtöbb országa az ún. közepes jövedelmi csapda szorításába került, amiből csak politikai reorientáció és új befektetésösztönzési politika jelenthet kiutat. Kalotay szerint a KKE országoknak magasabb hozzáadott értékű tevékenységekre kell átállniuk, melynek alapja az innovációt, a kutatás és fejlesztést és az oktatást célzó politika. Jóllehet, a magasabb hozzáadott értékű termékekre való átállással és az említett területeket célzó politikai irányok bevezetésével a térség országai direkt módon a nyugat-európai országokkal, valamint a feltörekvő országokkal szállnának versenybe, kompetitív nyomást helyezve ezzel a gazdaságukra, azonban ezek a változások

2 Például Filippov és Kalotay [2011]; Pavlínek [2015].

3 Szent-Iványi Balázs az Aston University (Birmingham, Egyesült Királyság) egyetemi oktatója, emellett a Budapesti Corvinus Egyetem Világgazdasági Intézetének egyetemi docense.

garantálnák a globális értékláncon történő feljebb lépés, valamint a saját, nemzetközi értékláncuk megalkotásának lehetőségét.

A fejezet egy nagyon átfogó és több kutatási kérdés megválaszolását célzó elemzést szolgáltat, egy nagy feladatra vállalkozva: 11 heterogén országot vizsgálva válaszolni olyan összetett kérdésekre, mint például, hogyan hatott a válság a térség FDI vonzó-képességére, milyen új politikai irányokat kényszerített ki a válság a térség vezetőiből, és milyen várható scenáriói lesznek a térségbe érkező befektetéseknek. Jó döntés volt a könyvet ezzel a fejezettel nyitni, hiszen általános képet ad a térségbe érkező FDI tendenciáinak múltbéli, jelenlegi és várt jövőbeli alakulásáról. A fejezetben sok gondolatébresztő és releváns kérdést olvashatunk, ami előrevetíti a könyvben taglalt legfontosabb problémákat.

A harmadik fejezetben a Tereza De Castro és Pavel Hnát szerzőpáros vizsgálja a Csehországba áramló FDI tendenciát és a válságnak a közvetlen külföldi tőke struktúrájára gyakorolt hatását. A fejezet a válságot megelőző időszakra jellemző közvetlen külföldi befektetések hatását mutatja be röviden és amellet érvel, hogy bár az ország élenjárt az FDI befektetések célországai között, mégis a beáramló befektetések a cseh folyó fizetési mérleg romlásához vezettek. Már a válság előtt is egyértelművé vált, hogy a cseh versenyképesség nem elég erős ahhoz, hogy a multinacionális vállalatok profitját újrabefektetésen keresztül az országon belül tartsa, ezért jellemző volt a multinacionális vállalatok profit-hazautalása. Annak ellenére, hogy a cseh gazdaság globális értékláncba történő integrálódása sikeresnek mondható, a cseh gazdasági szereplők mégis relatíve alacsony hozzáadott értékű termékeket állítanak elő. A szerzőpáros szerint a válság kevéssé alakította át a cseh FDI struktúráját, és a válság után se erősödött a cseh versenyképesség. Ennek ellenére azt mondhatjuk, hogy Csehország érett befektetési célország, amelyet a válság után a szolgáltatásszektorba irányuló befektetések növekedése, és az újrabefektetett jövedelem egész FDI-hoz viszonyított arányának némi növekedése jellemez.

A fejezet második része azt vizsgálja, hogy hogyan változott a feltörekvő gazdaságok, - mint nem-hagyományos befektetők - KKE régióba történő befektetési tendenciája hogyan változott, különös tekintettel a BRICS országok Csehországba történő befektetéseire. Bár kétségtől az Európai Unió országai a legfőbb befektetők Csehországban, mégsem mehetünk el szó nélkül a feltörekvő gazdaságok befektetéseinek relatív növekedése mellett.

A fejezet egy átfogó és komplett képet ad a cseh beáramló FDI alakulásáról mind a válság előtti, mind a válság utáni időszakra kiterjedően. A makroszintű elemzéseket tömörítő blokk tagjaként némileg meglepő, hogy az összehasonlítás alapját a visegrádi négyek⁴ és nem a KKE másik 10 országa szolgáltatja. Valamint érdekes, hogy a BRICS országok mint a térségbe befektető új országcsoporthoz elemzésekor a Dél-afrikai Köztársaságról nem esik szó.

Martin és Nora Grancay kiválóan strukturált negyedik fejezete a Szlovákiába áramló közvetlen külföldi befektetések válság utáni jellemzőit veszi górcső alá. A szlovák gaz-

4 Csehország, Magyarország, Lengyelország és Szlovákia.

daság FDI vonzó képessége különösen a millennium utáni években volt kiemelkedően erős, azonban a válság erősen megtépázta a szlovák gazdaságot, a válság előtti közvetlen külföldi tőkebefektetések arányát azóta sem sikerült megközelíteni. A fejezet központi kérdése, hogy vajon a visszaeső FDI beáramlást ellensúlyozza-e a tőke (némi) minőségi javulása, és ha igen, akkor ez igazolható-e bizonyos mértékű feljebb lépéssel. Szlovákia esetében az FDI feljebb lépés szorosan kapcsolódik az export feljebb lépés folyamatához, ezért a szerzők nemcsak az FDI feljebb lépési folyamatát, de az export feljebb lépését is vizsgálják.

A szerzőpáros azt találja, hogy az átlagos, súlyozott bruttó hozzáadott érték aránya a teljes kibocsátáshoz képest mind az FDI állományát, mind a bejövő FDI-t tekintve nőtt, emellett a tőkeintenzív FDI befogadó ágazatok száma is folyamatosan nő. A tanulmány eredményei alapján elmondható, hogy valóban megfigyelhető némi strukturális változás, azonban ez nem számottevő és általános jelenség.

A szlovák gazdaságban is – a cseh gazdasághoz hasonlóan – a válság hatására némi elmozdulás történt és az ipari szektor helyett egyre inkább a szolgáltató szektort célozták a befektetések, ami szintén a feljebb lépés narratívát igazoló folyamat. Azonban a feljebb lépés pozitív hatásait – csak úgy, mint a többi visegrádi országnál – csak korlátozottan figyelhetjük meg a szlovák gazdaság esetében. Annak ellenére, hogy a szlovák gazdaságba még mindig számottevő FDI áramlik, az ország gazdaságát már korántsem illeti meg a „tátrai tigris” szárnyaló gazdaságra utaló címkeje.

Az ötödik, Sass Magdolna által írt fejezet, az előző két, ország-esettanulmányokra koncentráló fejezettől eltérően, a KKE országai között áramló, vagyis a régió belüli közvetlen külföldi tőkebefektetések tendenciáit vizsgálja. Általánosságban elmondható, hogy a térség országai jellemzően FDI befektetési célországok, azonban csekély mértékben az országok maguk is FDI befektetőknek tekinthetők. A fejezet a beruházásfejlesztési út (*investment development path – IDP*) elméleti modellje alapján vizsgálja, hogy az országok fejlettségi szintje és a nettó beruházási pozíciójuk között létezik-e bármilyen kapcsolat. A fejezet egyik eredménye szerint a régió belüli befektetések aránya az országok nagysága, a közös történelmi múlt és tapasztalatok, a gazdasági fejlettség szintje által diktált, vagy ez alapján elvárt szinttől messze elmarad. Továbbá a szerző megemlíti, hogy a régiós tőkeáramlások magas fokú koncentrációja figyelhető meg a befektető és a fogadó országokat tekintve, ami részben néhány nagyobb tranzakciónak köszönhető. A szerző azt találta, hogy a teljes régió belüli állomány több mint kétharmadának Csehország, Lengyelország és Magyarország a származási országa, míg Csehországban, Szlovákiában és Litvániában a teljes régió belüli tőkeállomány csaknem fele található.

A fejezet egy nagyon releváns és az irodalomban keveset taglalt témát dolgoz fel, érdekes lenne további kutatás keretein belül a vizsgálatot a régió országaival, esetleg nagyobb multinacionális vállalatok elemzésével kiegészíteni az országok heterogenitásából fakadó különbségek érzékeltetésére. Ez különösen azért lenne releváns, mert attól függően, hogy helyi vállalatok, külföldi befektetők, vagy multinacionális vállalatok helyi leányvállalatokon keresztül fektetnek be különböző országokba, az adott országnak különböző fejlesztéspolitikát kell követnie. Továbbá, némi fenntartással kell kezelni az eredményeket, hiszen az IDP helyi vállalatok külföldi befektetéseire koncentrál, vagyis nem különíti el a közvetlen (helyi tulajdonban álló cégek) és a közvetett (külföldi tulajdonban levő leányvállalatok) kifelé irányuló tőkebefektetéseket [Sass, 2016].

Logikailag a második egységhez tartozó fejezetek első tanulmánya a hatodik fejezet, amelynek célja a KKE országok globális értékláncon belüli feljebb lépésének vizsgálata. A Szalavetz Andrea által írt fejezet hangsúlyozza és elismeri a közvetlen külföldi tőke globális értékláncon történő feljebb lépésének fontosságát, azonban a szerző amellett érvel, hogy a feljebb lépést önmagában nem tekinthetjük a régió minden fejlődési problémájára megoldást kínáló csodaszernek. A funkcionális feljebb lépés egyetlen célja – legalábbis nemzeti fejlesztéspolitika szempontjából – a multinacionális vállalatok leányvállalatai által kisajátított jövedelem növelése. A feljebb lépés azonban nem feltétlenül jár növekvő kisajátított jövedelemmel. A folyamat semmiképp nem tekinthető automatikusnak, hiszen az értékláncon belüli erőviszonyok nagyban meghatározzák, hogy mekkora az egyes résztvevők részesedése a megtermelt hozzáadott értékből.

A szerző magyar multinacionális vállalatok esettanulmányán keresztül bizonyítja feltevését, miszerint a funkcionális feljebb lépésnek nem feltétlenül van kedvező hatása a helyi leányvállalatok kisajátított jövedelemének növekedésére. A szerző a jelenséget az ún. mosolygörbe fogalmának bevezetésével magyarázza, amely az értéklánc egyes fázisaiban a hozzáadott érték megoszlását szemlélteti. Eszerint a termelést megelőző szakaszokban, illetve a termelést követő szakaszokban végzett tevékenységek hozzáadott értéke jóval magasabb, mint a középső, termelési szakaszban végzettké [Szalavetz, 2015]. A szerző azt találja, hogy a leányvállalati feljebb lépés és az ezzel párhuzamosan zajló költségcsökkentési nyomás következtében a mosolygörbe pozíciója és alakja is megváltozik, vagyis a feljebb lépés nem feltétlenül hat kedvezően az ország fejlődésére, hiszen a leányvállalatok kisajátított jövedelme nem – feltétlenül – nő.

A fejezet módszertani és elméleti szempontból is kiválóan van felépítve. Azonban a válság kisajátított jövedelem feljebb lépés nexusra gyakorolt hatásáról kevés szó esik benne. Illetve, jövőbeli kutatás részeként érdemes lenne megvizsgálni, hogy vajon több szektorban működő multinacionális vállalatra is kiterjeszthető-e a fenti eredmény, valamint érdekes lenne a többi KKE országra is kiterjeszteni a vizsgálatot.

A hetedik fejezet központi állítása szerint a KKE térség országainak globális értéklánckba történő integrációja a térség országainak hosszú távú fejlődését lehetetleníti el. Artner Annamária fejezete szerint a globális gazdasági rendszert értelmezhetjük a „centrum, fél-periféria, periféria” hármas tagoláson keresztül, amelyet aszimmetrikus interdependenciák jellemeznek. A multinacionális vállalatok, amelyek székhelye jellemzően a centrumországokban találhatóak, a perifériára és fél-perifériára szorult országokban folytatják termelési folyamatukat. Jóllehet a periféria országai is némileg profitálnak az együttműködésből, mégis a profit-hazautaláson keresztül a centrumországokba áramlik a profit legnagyobb hányada, amelyet jellemzően innováció és kutatás-fejlesztés területekre fektetnek be újra. Ez a folyamat, a centrum technológiai és know-how fölényét még inkább erősítve mélyíti el a centrum és periféria közötti aszimmetrikus kapcsolatokat és egyenlőtlenséget. A térség országai, bár sikeresen integrálódtak a globális értéklánckhoz, mégis az integrációval nem következett a hosszú távon várt életszínvonal-javulás. A multinacionális vállalatok ugyanis profit-hazautaláson, közvetlen jövedelem transzferen vagy számukra kedvező transzferárazáson, illetve a technológiai know-how pozitív externáliáinak visszafogásán keresztül tartja a régió országait periférikus viszonyban. Emellett a KKE országok folyamatos – és a válság óta egyre erősödő – nyomás alatt állnak, hogy a fajlagos munkaerőköltséget csökkentsék. A fejezet konklúziója szerint a

multinacionális vállalatok saját befektetési céljaik elérése érdekében inkább eszközként, semmint partnerként kezelik a KKE országokat, ami hátráltatja a régió országait technológiájuk fejlesztésében és a termelékenységük növelésében.

A nyolcadik fejezet a multinacionális vállalatok egy „speciális” esetét, a multinacionális bankok KKE bankszektorra gyakorolt hatását vizsgálja a válság utáni időszakban. Kutasi Gábor a *too big to fail* elméletre alapozza érvelését, vagyis arra, hogy a régiót olyan multinacionális bankok uralják, amelyek túl nagyok és gazdasági értelemben túl fontosak ahhoz, hogy csődbe mehessenek. A szerző fő érvelése szerint a közép- és kelet-európai kereskedelmi bankok mamut anyacégei tompították a válság különböző pénzügyi hatásait a regionális bankpiacra nézve, mivel képesek voltak visszatőkésíteni a veszteségbe fordult leánybankjaikat [Kutasi, 2016].

A szerző sorra veszi azokat a mechanizmusokat, amelyeken keresztül a válság hatott a KKE leánybankokra, úgymint: a nem teljesítő hitelek aránya az adott banknál; a hazai valuta leértékelődése; a kormány által előidézett sokkok (például adókon keresztül). A szerző dinamikus panel modell segítségével tesztelte, hogy ezen faktorok hogyan hatottak különböző tőkeemfelelési mutatókra 11 KKE ország esetében. A szerző a szabályozási (bankadó), gazdaságpolitikai (árfolyam, kamat) és ágazati (nemteljesítő hitelek) hatások esetében nem talált szignifikáns és erős kapcsolatot, azonban az eredmények alapján elmondható, hogy az előző évi tőkeemfelelési mutató szignifikánsan befolyásolja az ez évi mutatókat. Emellett érdekes eredmény, hogy a tulajdonosi háttér szignifikánsan befolyásolta a vizsgált függő változót, vagyis a tőkeemfelelési mutatók kapcsán erős pozitív kapcsolat mérhető a nemzetköziesedett, csőd esetén megmentendő tulajdonosi háttérrel rendelkező bankok esetében.

A harmadik egység célja a térség befektetésösztönzési politikáinak vizsgálata és értékelése. A harmadik blokk első fejezete, a kilencedik fejezet komparatív elemzést nyújt a visegrádi országok (V4-ek) befektetésösztönző politikáiról, a négy ország befektetésösztönző ügynökségeinek (*IPA- investment promotion agencies*) vizsgálatán keresztül. Annak ellenére, hogy az Európai Unió bizonyos mértékben szabályozza a befektetésösztönző ügynökségek politikáit, Törös Ágnes, Dani Ákos és Mészáros Ádám szerint a nemzeti politikák tartalma és stratégiái sokkal heterogénebbé váltak a válság után. A V4-ek jellemzően hasonló szektorokat céloznak meg befektetésösztönzési politikáikkal, azonban az sok esetben nem világos, hogy milyen tényezőket szem előtt tartva választották ki ezen szektorokat. Mégis általánosságban elmondható, hogy a feljebb lépés politikájának jegyében a vizsgált négy ország a magas hozzáadott értékű termelést és szolgáltatást igyekszik megcélolni. Továbbá, mind a négy ország az EU szabályozásainak a keretein belül, azonban más-más politikai eszköztárra támaszkodva vezette be befektetésösztönzőiket. A szerzők azt találják, hogy a befektetésösztönző ügynökség sikerességét különösen az ország szabályozási háttere, az ügynökség marketingje és működése határozza meg. A szerzők ezen három tényező mentén hasonlítják össze a V4 országokat és azt találják, hogy Csehországot jellemzi a leghatékonyabb befektetésösztönzési ügynökség.

A tizedik fejezet, amelyet Sorin Anton írt, az előző fejezethez kapcsolódóan és azt folytatva, Románia és Bulgária befektetésösztönző politikáját vizsgálja. Az előző fejezet módszertanától eltérően azonban ez a fejezet a két ország befektetésösztönzési politikájának sikerességéről egy szélesebb, nemzeti versenyképességi rangsor keretén belül tesz megállapításokat. A két ország 2007-es Unióhoz való csatlakozása – ami hozzávetőle-

gesen egybeesett a pénzügyi válság kitörésével – alapjaiban változtatta meg Románia és Bulgária befektetésösztönzési politikájának eszközeit. A két országba áramló FDI mennyisége messze elmaradt a válság előttiétől, ami egyrészt a versenyképesség hanyatlásával, másrészt az erőteljes privatizációs folyamatok háttérbe szorulásával magyarázható. A fejezet a két ország befektetésösztönzési ügynökségének szerepét is vizsgálja, és két fő következtetésre jut. Egyrészt, Románia esetében az ügynökség folytonos újrászervezése a politika koherenciát és sikerességet lehetetlenítette el, így Románia kevésbé volt sikeres közvetlen külföldi befektetés vonzásában. Bulgáriát – ehhez képest – sokkal stabilabban működő befektetési ügynökség jellemzi, ennek megfelelően az országba több FDI áramlott, mint Romániába.

3. AZ UTOLSÓ FEJEZETRŐL ÉS A KÖNYV EGÉSZÉRŐL

A könyv utolsó fejezete mind a tíz fejezetet összefoglalva és az eredményeket értékelve teszi fel a kérdést, hogy a válság hatására megváltozott makrokörnyezet és versenyképesség a közvetlen külföldi befektetések vezérelte növekedési modell végét jelentik-e a KKE régióban.

A régió politikusai, sőt számos kutató szerint az FDI vezérelte növekedési modellnek nincs korlátja, mindig van feljebb lépési lehetőség. A „feljebb lépés-narratíva” által diktált logika alapján mindaddig, amíg az alacsony hozzáadott értékű tevékenységek kivándorlását magasabb hozzáadott értékű tevékenységek váltják fel, addig a növekedés lineárisan és automatikusan folytatódik, ezáltal javul az egyes országok globális értékláncokban betöltött pozíciója. A feljebb lépés optimista és némileg leegyszerűsített narratívája meghatározta a térség politikusainak befektetésösztönzési politikáját.

Szent-Iványi Balázs – a könyv szerzőinek többségével egyetértésben – azonban a feljebb lépés narratívát elméleti és empirikus alapokon is kritizálja, és amellett érvel, hogy a közép-kelet-európai országokban megfelelő politikai ösztönzők nélkül nem lehet fenntartani az FDI vezérelte növekedést a válság utáni időszakban. A térség országai a globális értékláncokban elfoglalt speciális helyzetük miatt az ún. alacsony kisajátított jövedelem csapdájába (*low value capture trap*) estek, vagyis a feljebb lépés ellenére is képtelenek a kisajátított jövedelmüket növelni. A kisajátított jövedelem – vagyis a lányvállalatoknál maradó profit – növekedése nélkül az újrabefektetések lehetősége is korlátozott, gátat szabva ezzel a tudásintenzív és innováció alapú hosszú távú növekedésnek. A térség országainak olyan befektetésösztönző politikát, illetve tágabb értelemben vett nemzeti fejlesztési politikát kell bevezetniük, amely a hazai tudásintenzív vállalatokat, a kutatás-fejlesztést, az innovációt támogatja, mindezt nacionalista gazdasági túlkapások nélkül.

Az összefoglaló fejezet másik fő üzenete szerint a válság és annak ciklikus hatásai, valamint a térség országainak változó versenyképessége elsősorban a beáramló közvetlen külföldi tőke struktúráját változtatta meg, nem pedig a nagyságát. A beáramló befektetések megváltozott struktúráját elsősorban a hatékonyságkereső befektetések (*efficiency-seeking FDI*) jelentőségének csökkenésében láthatjuk. A régióba áramló közvetlen külföldi befektetések már nem a térségre jellemző relatíve olcsó, de képzett munkaerő kiaknázására épülnek és nem a feldolgozóipari ágazatokat célozzák meg, hanem – a

magasabb hozzáadott értékű termelés reményében – a szolgáltatóipari ágazatokat. Az FDI struktúrájában történő változás a közép-kelet-európai országokat saját versenyképességük újraértelmezésére készítetik, amit a változásokkal összhangban kialakított befektetésösztönző politika segítene elő. Azonban a térség politikai dinamikája a válság utáni változásokat nem követte, a KKE befektetésösztönzési törekvései jellemzően a régi módszerek alkalmazásában, a nagymértékű pénzügyi ösztönzők biztosításában megkövesedtek. Sok esetben *ad hoc*, a nemzeti fejlesztési politika fő csapásvonalába nem, vagy nem feltétlenül beleillő intézkedések arra engednek következtetni, hogy a régió politikusai a közvetlen külföldi befektetések minél nagyobb mértékű beáramlását már önmagában végső célként kezelik.

Összességében elmondható, hogy a könyv egy kiválóan strukturált és hiánypótló kötet, amely érthetően, módszertanilag megalapozottan, több részeredményt prezentálva jut el végső következtetésekhez. A könyv egésze egy nagyon komplex feladatra vállalkozik: 11 közép- és kelet-európai ország válság utáni FDI tendenciáinak értékelésére. Ennyire – gazdasági, politikai, társadalmi értelemben vett – heterogén országok esetén nagyon nehéz feladat egyrészt a vizsgálathoz egységes keretet nyújtani, másrészt mind a 11 országra általánosítható eredményeket találni. A könyvben több, egy-egy térségbeli ország esettanulmányára, esetleg a V4-re épülő fejezet van, ezért némely országról több szó esik, mint másokról.

A tanulmányok többsége a témakörön belüli kisebb kutatási kérdéseket vet fel és válaszol meg, módszertanilag megalapozott eredményeket prezentálva. Ezért elsősorban azoknak az olvasóknak ajánlom a könyvet, akiknek van némi előképzettsége a témában, hiszen jellemzően olyan tanulmányok kaptak helyet a kötetben amelyek célja kutatási eredmények prezentálása és nem az ismeretterjesztés.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Csaba, L. (2007): *The new political economy of emerging Europe. Second, revised, extended and updated edition.* Akadémiai Kiadó, Budapest
- Filippov, S. – Kalotay, K. (2011): „Global crisis and activities of multinational enterprises in new EU member states” *International Journal of Emerging Markets* 6(4): 304–328.
- Kornai J. (2006): „The great transformation of Central Eastern Europe. Success and disappointment” *Economics of Transition*. 14(2): 207–244.
- Kutasi G. (2016): „Közép-európai bankszektor a 2008-as válság után” *Köz-Gazdaság* 2016(3):213–224.
- Pavlínek, P. (2015): „The impact of the 2008–2009 crisis on the automotive industry: Global trends and firm-level effects in Central Europe” *European Urban and Regional Studies* 22(1): 20–40.
- Sass M. (2016): „Közvetlentőke-befektetések a kelet-közép- és kelet-európai EU-tagországok között” *Statisztikai Szemle* 94(8–9)
- Szalavetz, A (2015): *Szakosodás és feljebb lépés a multinacionális vállalatok globális értékláncain belül, Magyarországi feldolgozóipari leányvállalatok tapasztalatai.* <http://real-d.mtak.hu/861/> Letöltve: 2017.09.07.
- Szent-Iványi B. (2017): *Foreign Direct Investment in Central and Eastern Europe Post-crisis Perspectives.* Palgrave Macmillan, Basingstoke